

ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی

تعلیمات اجتماعی

(دوره‌ی راهنمایی تحصیلی)

مجموعه راهنماهای تولید کتاب‌های آموزشی - ۹

ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی
راهنمای تولید کتاب‌های آموزشی برای ناشران
نویسندگان و معلمان مؤلف

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
دفتر انتشارات کمک‌آموزشی
پاییز ۸۳

اطلبوا العلم من المهد الى الحد

پیامبر اسلام (ص)

مقدمه

با ورود به هزاره‌ی سوّم میلادی، پیشرفت‌ها و تجربیات نوین آموزشی، این امکان را فراهم ساخته است که سخن گهربار پیامبر اسلام (ص)، «زگهواره تا گور دانش بجوی»، یا به عبارت دیگر «یادگیری مادام‌العمر»، مصداق عملی یابد. امروزه یادگیری به زمان حضور در مدرسه محدود نمی‌شود، بلکه همان‌طور که در گزارش کمیسیون بین‌المللی درباره‌ی آموزش برای قرن بیست و یکم با عنوان «یادگیری، گنج درون» (Dolors، ۱۹۹۵) بیان شده است، یادگیری تمام جنبه‌های حیات انسان را دربرمی‌گیرد. تحقق چنین امر خطیری بدون بازاندیشی، بازسازی ساختارها و بازآفرینی مؤلفه‌های نظام آموزشی و زیرساخت‌های آن، بعید می‌نماید. یکی از مهم‌ترین و رایج‌ترین منابع تحقق یادگیری مؤثر و پایدار در کشورمان، کتاب‌های آموزشی هستند. یادگیری اطلاعات از طریق کتاب، علیرغم گسترش اینترنت همچنان اهمیت خود را حفظ کرده است. (گانیه وریس، ترجمه‌ی مهجور، ۱۳۷۸).

کتاب‌های آموزشی توانسته‌اند، در کنار ابزار پیچیده و سریع توسعه یافته‌ی رسانه‌ای در سراسر نظام‌های آموزشی جهان همچنان اهمیت خود را حفظ کنند و به تحقق یادگیری در سطوح مختلف فراگیران بپردازند. در حال حاضر، «سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش»، به عنوان یکی از مؤسسات بزرگ علمی، فرهنگی و آموزشی کشور، در امر پژوهش، برنامه‌ریزی، تولید و ارزشیابی کتاب‌های

آموزشی نقش عمده‌ای دارد. این سازمان، علاوه بر ساماندهی امور تولید و نشر کتاب‌های آموزشی، امر راهنمایی و جهت‌دهی به دست‌اندرکاران امور چاپ و نشر، در راستای تولید کتاب‌های آموزشی مناسب و مورد نیاز نسل دانش‌آموزی، اولیاء، معلمان و کارشناسان آموزشی سراسر کشور را برعهده دارد. آنچه در مجموعه‌ی حاضر فراهم شده است، تلاشی مقدماتی برای نیل به این مقصد می‌باشد. امیدواریم با نظرات ارشادی و اصلاحی کلیه‌ی صاحب‌نظران امر تعلیم و تربیت، در گام‌های بعدی، این تلاش‌ها کامل‌تر شوند و به سمت تحقق هدف‌های متعالی و آرمانی نظام آموزشی کشور پیش روند.

دفتر انتشارات کمک آموزشی

تعلیمات اجتماعی چیست؟

تعلیمات اجتماعی یک ماده‌ی درسی است که هدف آن انتقال دانش‌ها، نگرش‌ها و مهارت‌هایی به فرد است که او را برای زندگی در جامعه آماده می‌کند. لازمه‌ی زندگی اجتماعی، کسب دانش‌هایی در ارتباط با خانواده، گروه‌ها و نهادهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، خدماتی، دینی و فرهنگی است. آگاهی از تکالیف و وظایف شهروندی، کسب مهارت در برقراری ارتباط با افراد و گروه‌ها، داشتن اعتماد به نفس، توانایی در تصمیم‌گیری، نقادی و تجزیه و تحلیل مسائل اجتماعی، از دیگر مقاصد برنامه‌ی تعلیمات اجتماعی است.

اهمیت آموزش تعلیمات اجتماعی در دوره‌ی راهنمایی تحصیلی

مدرسه، به موازات انتقال معلومات و دانش پایه و بارور کردن استعداد نهفته در افراد، موظف به تربیت دانش‌آموزان در ابعاد عقلانی، عاطفی، اخلاقی، دینی و اجتماعی است. تربیت اجتماعی دانش‌آموزان یا به عبارت دیگر، جامعه‌پذیری دانش‌آموزان، از طریق تعلیمات اجتماعی صورت می‌گیرد. از طریق جامعه‌پذیری، فرد توانایی سازگاری و انطباق با جامعه‌ی خود را فرا می‌گیرد. جامعه‌پذیری ممکن است به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم صورت گیرد. مهم‌ترین هدف درس تعلیمات اجتماعی، انتقال دانش‌ها، الگوهای رفتاری و ارزش‌های مورد توافق جامعه به فرد است. یادگیری هنجارهای اجتماعی و کاربست آن‌ها موجب پذیرش فرد از سوی جامعه می‌شود و بدین طریق، وحدت جامعه تسهیل و شرایط برای رشد اجتماعی فرد فراهم می‌آید.

رابطه‌ی تعلیمات اجتماعی با سایر علوم

همان‌گونه که اشاره شد، هدف اصلی تعلیمات اجتماعی، جامعه‌پذیری دانش‌آموزان است. لازمه‌ی جامعه‌پذیری آشنایی با عملکردهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، مذهبی و اقتصادی جامعه است. بدین لحاظ، تعلیمات اجتماعی به‌طور طبیعی با علوم سیاسی، ارتباطات، حقوق، مذهب و اقتصاد در ارتباط است.

هدف‌های درس تعلیمات اجتماعی در دوره‌ی راهنمایی تحصیلی

الف) حیطه‌ی شناختی

۱. آگاهی از مفهوم نیاز و اقسام آن؛
۲. شناخت اهمیت و ضرورت برقراری ارتباط با گروه‌های گوناگون؛
۳. آگاهی از نقش‌های متفاوت افراد و اهمیت آن در زندگی اجتماعی (خانوادگی، گروهی، سازمانی و...);
۴. درک اهمیت و ضرورت مؤسسات و سازمان‌ها در زندگی اجتماعی؛
۵. آگاهی از مفهوم حکومت، ویژگی‌های حکومت اسلامی و ارکان آن؛
۶. آگاهی و شناخت نسبت به اهمیت و ضرورت مشارکت در امور سیاسی جامعه؛
۷. درک رابطه‌ی متقابل حکومت با مردم و مردم با حکومت.

ب) حیطه‌ی مهارتی

۱. کسب مهارت‌های فرایند تفکر؛
۲. کسب مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی؛
۳. کسب مهارت در استفاده از اوقات فراغت؛
۴. توانایی انجام برخی تحقیقات ساده؛
۵. کسب توانایی لازم برای ایفای نقش مؤثر در گروه‌های گوناگون؛

۶. کسب توانایی لازم برای ایجاد ارتباط مناسب و مؤثر با مؤسسات و سازمان‌های مورد نیاز؛
۷. کسب توانایی لازم برای مشارکت در سرنوشت سیاسی جامعه به عنوان یک شهروند.

ج) حیطه‌ی نگرشی

۱. علاقه‌مندی به خانواده و زندگی خانوادگی؛
۲. تقویت علاقه‌مندی نسبت به برقراری ارتباط با دیگران؛
۳. پرورش روحیه‌ی همکاری، تعاون و احساس مسئولیت در برابر خانواده و جامعه؛
۴. گرایش مثبت نسبت به ایفای نقش مؤثر در گروه‌های گوناگون؛
۵. تقویت روحیه‌ی علاقه به جمهوری اسلامی؛
۶. گرایش مثبت نسبت به رعایت قوانین و مقررات مؤسسات و سازمان‌ها و عملکرد آن‌ها؛
۷. تقویت روحیه‌ی مشارکت‌جویی در امور سیاسی و اجتماعی؛
۸. تقویت روحیه‌ی جمع‌گرایی و ترجیح منافع ملی به منافع فردی؛
۹. تقویت روحیه‌ی احترام به قانون و رعایت حقوق دیگران.

سرفصل‌های موضوعی حوزه‌ی آموزشی تعلیمات اجتماعی مربوط به دوره‌ی راهنمایی تحصیلی

اول راهنمایی

- ❖ نیازهای مادی و معنوی
- ❖ خانواده: وظایف، همکاری، مشورت، احساس مسئولیت، نظم، رهبری و تحمل سختی‌ها و مشکلات، از خودگذشتگی.

❖ گروه: انواع گروه‌ها، دوستان، محله، مدرسه، وظایف در گروه، همکاری، مشورت، احساس مسئولیت.

دوم راهنمایی

❖ گروه و انواع آن: گروه‌های نخستین و دومین.

❖ سازمان‌ها و مؤسسات اجتماعی

❖ نیازهای آموزشی

❖ پیشه‌ها و آموزش

❖ خانواده و آموزش

❖ مدرسه: وظایف مدرسه در برابر مردم، وظایف مردم در برابر مدرسه.

❖ بانک: نیاز اقتصادی، بانک، خدمات بانک به مردم، انواع سپرده‌ها،

وظایف مردم در برابر بانک.

❖ شهرداری: نیاز به پاکیزگی و محیط‌زیست، حفظ پاکیزگی و زیبایی در

گذشته، حفظ پاکیزگی در دنیای امروز، وظایف و خدمات شهرداری در

مقابل مردم، وظایف مردم در مقابل شهرداری.

❖ راهنمایی و رانندگی

❖ پست: خدمات پست، واژه‌ها و اصطلاحات.

❖ جمعیت هلال احمر

❖ بیمه

سوم راهنمایی

❖ حکومت: روابط متقابل مؤسسات، هماهنگی مؤسسات، حکومت و

مؤسسات، حکومت و قانون، انواع حکومت‌ها.

- ❖ حکومت جمهوری اسلامی و ویژگی‌های آن: حکومت الهی، مردمی بودن حکومت، ارکان حکومت جمهوری اسلامی
- ❖ مجلس: سازمان مجلس، وظایف و اختیارات مجلس.
- ❖ دولت: رئیس‌جمهور، وظایف و اختیارات، هیأت دولت.
- ❖ قوه‌ی قضائیه: اهمیت قوه‌ی قضائیه، وظایف، دادگاه، دادگستری، دیوان عالی کشور، دیوان عدالت اداری، سازمان بازرسی کل کشور.
- ❖ رهبری: ولایت فقیه، خصوصیات رهبر، وظایف و اختیارات رهبر.
- ❖ حکومت و مردم: نقش مردم در حکومت اسلامی، مردم و مجلس، نظارت مردم بر تصمیمات و سخنان نمایندگان مجلس، مردم و دولت، مردم و قوه‌ی قضائیه، مردم و رهبر.
- ❖ وحدت مردم و اخلاق انتخاباتی: گوناگونی مردم، مدارای اجتماعی، انتخابات و اخلاق انتخاباتی.

انواع کتاب‌های کمک‌آموزشی

- کتاب‌های کمک‌آموزشی در حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی را می‌توان به پنج گروه تقسیم کرد:
۱. کتاب‌های دانش‌افزایی و مرجع برای معلمان؛
 ۲. کتاب‌های پرورش مهارت‌های حرفه‌ای، روش تدریس و راهنمای معلم؛
 ۳. کتاب‌های دانش‌افزایی و تکمیلی برای دانش‌آموزان؛
 ۴. کتاب‌های کار، تمرین و فعالیت برای دانش‌آموزان؛
 ۵. کتاب‌های سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان.
- در این جا لازم است تعریف‌ها، مصداق‌ها، هدف‌ها و ویژگی‌های هر یک از این کتاب‌ها برای آگاهی مؤلفان و ناشران به تفصیل بیان شود.

۱. کتاب‌های دانش‌افزایی و مرجع برای معلمان

تعریف: کتاب‌هایی هستند که برای افزایش دانش پایه معلمان علوم اجتماعی (تعلیمات اجتماعی، تعلیمات سیاسی، اقتصاد، مهارت‌های اجتماعی) تهیه می‌شوند. معلمان علوم اجتماعی با توجه به سطح تحصیلات خود و در ارتباط با پایه‌ی تحصیلی، نیاز دارند که دانش پایه‌ی خود را در آن موضوع خاص بالا ببرند و سپس در بسط مفاهیم در کلاس درس از آن استفاده کنند.

مصادق‌ها

کتاب‌هایی که محتوای آن‌ها براساس دانش پایه‌ی اقتصاد، جامعه‌شناسی، تعلیمات اجتماعی، مهارت‌های اجتماعی، تعلیمات سیاسی و یا هدف‌های برنامه‌های درسی در حوزه‌های اشاره شده، تدوین شوند.

هدف‌ها

- ❖ ارائه‌ی اطلاعات و دانش پایه در زمینه‌های مهارت‌های شهروندی، تربیت اجتماعی، تعلیمات اجتماعی، اقتصاد، تعلیمات سیاسی و جامعه‌شناسی؛
- ❖ بهبود صلاحیت‌های علمی معلمان در زمینه‌ی علوم اجتماعی و روزآمد کردن دانش معلمان؛
- ❖ ارائه‌ی منابعی برای معلمان مبتدی و تازه‌کار؛
- ❖ بسط هدف‌های برنامه‌های درسی در حوزه‌ی علوم اجتماعی.

ویژگی‌ها و معیارها

- ❖ برخورداری از اعتبار و صحت علمی؛

- ❖ بسط و تکمیل هدف‌ها و مفاهیم اساسی برنامه‌ی علوم اجتماعی؛
- ❖ معرفی مواد و منابع تکمیلی و مورد نیاز؛
- ❖ ارائه‌ی مطالب به شیوه‌ی جذاب و گیرا.

۲. کتاب‌های پرورش مهارت‌های حرفه‌ای، روش تدریس و راهنمای معلم

تعریف: کتاب‌هایی هستند که توسعه‌ی دانش حرفه‌ای معلمان علوم اجتماعی در زمینه‌ی یادگیری و تدریس آموزش علوم اجتماعی نظیر تعلیمات اجتماعی، اقتصاد، جامعه‌شناسی، مهارت‌های اجتماعی و تعلیمات سیاسی کمک می‌کنند.

مصادق‌ها

کتاب‌های روش تدریس تعلیمات اجتماعی، اقتصاد، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، تربیت اجتماعی، آموزش مبانی اقتصاد، آموزش مهارت‌های اجتماعی، آموزش تعلیمات سیاسی، مهارت‌های زندگی و نیز مباحث علوم تربیتی در زمینه‌ی آموزش علوم اجتماعی که هدف آن‌ها تقویت توانایی معلم در به کارگیری روش‌های تدریس، طراحی و اجرای فعالیت‌های یاددهی و یادگیری در حوزه‌ی آموزش علوم اجتماعی باشد، از جمله مصادق‌های این نوع کتاب‌ها هستند.

هدف‌ها

- ❖ تقویت توانایی‌ها و مهارت‌های معلم در هدایت فعالیت‌های یاددهی - یادگیری با تأکید بر رویکردها و هدف‌های برنامه‌ی درسی تعلیمات اجتماعی؛

- ❖ توجه دادن معلمان به اهمیت روان‌شناسی یادگیری، فناوری (تکنولوژی) آموزشی و فنون تدریس در آموزش مهارت‌های اجتماعی و علوم اجتماعی؛
- ❖ روزآمد کردن دانش معلمان درخصوص روش‌های تدریس در حوزه‌ی علوم اجتماعی.

ویژگی‌ها و معیارها

- ❖ کمک به بهبود فرایند تدریس معلمان و تدریس مفاهیم درسی در حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی؛
- ❖ افزایش توانمندی معلم به منظور طراحی فعالیت‌های کلاسی برای دانش‌آموزان؛
- ❖ پشتیبانی از روش‌های تدریس متناسب و مرتبط با هدف‌های برنامه‌ی درسی؛
- ❖ تبیین محتوا، اصول و مبانی برنامه‌ی درسی برای معلمان؛
- ❖ معرفی مواد و منابع حرفه‌ای و مورد نیاز معلمان درخصوص آموزش تعلیمات اجتماعی (مبانی اقتصاد، تعلیمات سیاسی، جامعه‌شناسی و مهارت اجتماعی)؛
- ❖ مطرح کردن روش‌های تدریس متناسب با تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان.

۳. کتاب‌های دانش‌افزایی و تکمیلی برای دانش‌آموزان

تعریف: کتاب‌هایی هستند که به ارائه‌ی اطلاعاتی فراتر از چارچوب‌های کتاب و برنامه‌ی درسی می‌پردازند و می‌توانند به عنوان کتاب منبع و مرجع مورد استفاده‌ی دانش‌آموزان قرار گیرند. این کتاب‌ها

عموماً جنبه‌ی خودآموز دارند و با هدف تکمیل و توسعه‌ی دانش مخاطبان در زمینه‌ی هدف‌های برنامه و ترویج دانش تولید می‌شوند.

مصادق‌ها

کتاب‌هایی هستند که عمدتاً به بسط هدف‌ها و محتوای درس‌ها می‌پردازند. در این کتاب‌ها، ترویج دانش و یا آموزش یک موضوع بر تمرین غلبه دارد. در ارائه‌ی محتوا، مؤلفان ممکن است که از قالب‌های متفاوتی مانند شعر، داستان، سرگرمی، بازی و معما استفاده کنند.

هدف‌ها

- ❖ ارائه‌ی مجموعه‌ای مدون از دانش در حوزه‌ی علوم اجتماعی و متناسب با مخاطبان؛
- ❖ بسط هدف‌های آموزشی که یادگیری آن‌ها از اولویت برخوردار است؛
- ❖ توجه به نیازهای بومی و منطقه‌ای در حوزه‌ی علوم اجتماعی؛
- ❖ فراهم کردن فرصت مجدد برای آموزش‌های تکمیلی و جبرانی و پرکردن خلأهای احتمالی؛
- ❖ بیان محتوای درس‌ها با روش‌های متنوع و متفاوت.

ویژگی‌ها و معیارها

- ❖ تکمیل و تقویت برنامه‌ی درسی؛
- ❖ تکمیل آموزش‌های رسمی؛
- ❖ تعامل با دانش‌آموزان؛
- ❖ هدفمند بودن در ارائه‌ی اطلاعات علمی؛
- ❖ کمک به رشد و توسعه‌ی سواد علمی - اجتماعی؛
- ❖ انتقال مفاهیم، تعمیم‌ها و واقعیت‌ها به همراه استدلال؛

- ❖ مورد نیاز دانش آموز بودن محتوای آن از لحاظ علمی؛
- ❖ تحریک کنجکاوی دانش آموزان در زمینه‌ی علوم اجتماعی؛
- ❖ کمک به تربیت اجتماعی دانش آموزان؛
- ❖ تقویت روحیه‌ی همیاری، تعاون، مشارکت‌جویی و مسئولیت‌پذیری در دانش آموزان.

۴. کتاب‌های کار، تمرین و فعالیت برای دانش آموزان

تعریف: کتاب‌هایی هستند که به منظور تعمیق و توسعه و تثبیت یادگیری دانش آموزان در چارچوب برنامه‌ی درسی و اصول ارزشیابی از آموخته‌های فراگیران تهیه می‌شوند.

مصادق‌ها

همه‌ی کتاب‌هایی که امروزه در بازار نشر با نام‌هایی مانند دفتر تمرین، کتاب کار، کتاب کار و فعالیت، سؤالات طبقه‌بندی شده به همراه خلاصه درس (بدون قصد تدریس) دیده می‌شوند.

هدف‌ها

- ❖ تعمیق آموخته‌های دانش آموزان در ارتباط با مطالب کتاب و برنامه‌ی درسی؛
- ❖ ایجاد زمینه برای تقویت مهارت‌های یادگیری و چیرگی در زمینه‌های مربوط به هدف‌های درسی؛
- ❖ ایجاد فرصت مجدد برای آموزش عمیق‌تر، تمرین آموخته‌ها و غنی‌سازی آموزش و یادگیری مخاطبان؛
- ❖ استفاده از مثال‌های کاربردی در زندگی روزمره و پرورش مهارت‌های اجتماعی، هنری و خلاق؛

- ❖ استمرار بخشیدن به فرایند یادگیری در منزل؛
- ❖ ایجاد تنوع در ارائه‌ی تمرین‌ها به گونه‌ای که آموزش و یادگیری از حالت کلیشه‌ای آن خارج شود.

ویژگی‌ها و معیارها

- ❖ هماهنگی با هدف‌ها و مفاهیم اساسی برنامه‌ی درسی؛
- ❖ پیشنهاد تمرین و فعالیت برای حیطه‌ها و هدف‌های گوناگون یادگیری؛
- ❖ استفاده از سؤال‌های واگرا در جهت پرورش و تقویت خلاقیت در دانش‌آموزان؛
- ❖ فراهم آوردن فرصت‌هایی برای کاربرد یافته‌های عملی در میدان عمل؛
- ❖ ضمن توجه به یادگیری مشارکتی برای انجام کار گروهی، فراهم آوردن فرصت‌های همیاری و تعاون؛
- ❖ استفاده از انواع فعالیت‌های متنوع از جمله رسم شکل، تکمیل جدول و پازل و فعالیت‌های عملی و هنری؛
- ❖ تقویت مهارت‌های تفکر و فراهم کردن فرصت‌هایی برای اندیشیدن و فکر کردن؛
- ❖ مواجهه ساختن مخاطبان با معما، پرسش و مسئله؛
- ❖ استفاده از قالب‌های جذاب مثل بازی و سرگرمی در ارائه‌ی سؤال‌ها و تمرین‌ها؛
- ❖ ارائه‌ی پاسخ‌های درست به تمرینات کتاب درسی.

۵. کتاب‌های سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان
تعریف: کتاب‌هایی هستند که با هدف استفاده‌ی معلم در ارزشیابی از
آموخته‌های فراگیران در کلاس درس تولید می‌شوند.

مصادق‌ها

هر کتابی که تحت عنوان آزمون‌های استاندارد منتشر می‌شود. این
نوع کتاب‌ها عمدتاً توسط وزارت آموزش و پرورش، سازمان‌های
آموزش و پرورش، مراکز ارزشیابی و یا اداره‌ی امتحانات تولید می‌شوند.

هدف‌ها

- ❖ تولید آزمون‌های نمونه و مجموعه‌ی خزانه‌ی سؤال؛
- ❖ تولید آزمون‌های دارای اعتبار و روایی؛
- ❖ ارائه‌ی سؤال‌های مناسب به معلمان برای بهره‌گیری از ارزشیابی‌های
تکوینی و پایانی در کلاس‌های درس؛
- ❖ مطالعه در خصوص عملکرد مدرسه‌ها و بررسی میزان نیل به هدف‌های
آموزشی.

ویژگی‌ها و معیارها

- ❖ تناسب آزمون‌ها با هدف‌های گوناگون آموزشی؛
- ❖ طراحی آزمون‌ها با توجه به سطوح متفاوت یادگیری در حیطه‌های
شناختی، مهارتی و نگرشی؛
- ❖ تنوع و نوآوری در طراحی آزمون‌ها؛
- ❖ توجه به توانایی‌های فردی دانش‌آموزان؛
- ❖ پرهز از ارائه‌ی مستقیم پاسخ به مسئله‌ها و تمرین‌ها.

ارزشیابی از کتاب‌های آموزشی در حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی (دوره‌ی راهنمایی) با بهره‌گیری از دو ویژگی عمومی و اختصاصی صورت خواهد گرفت. درجه‌بندی میزان رعایت هر یک از این ویژگی‌ها با استفاده از مقیاس ۵ درجه‌ای صورت خواهد گرفت.

ویژگی‌ها و معیارهای تألیف کتاب‌های کمک آموزشی در حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی

در تألیف کلیه‌ی کتاب‌های علوم اجتماعی رعایت یک سلسله از معیارهای عمومی و اختصاصی از سوی مؤلفان و ناشران ضروری است.

ویژگی‌های عمومی

الف) بعد فیزیکی

۱. جذاب و برانگیزنده بودن شکل ظاهری و فیزیکی کتاب برای مخاطب؛
۲. تناسب ابعاد و قطع کتاب با شرایط سنی مخاطب؛
۳. برانگیزنده بودن نوع صفحه‌آرایی برای مخاطب؛
۴. استفاده از محرک‌های بصری جذاب در طرح روی جلد؛
۵. برخورداری از ساختار منطقی به لحاظ داشتن: شناسنامه، مقدمه، معرفی اثر، بیان اهمیت موضوع، بیان هدف‌ها، فصل‌بندی مناسب، منابع و مآخذ و واژه‌نامه.

ب) بعد نوشتاری

۶. استفاده از واژگان و جملات متناسب با سن مخاطب؛
۷. رعایت اصل سادگی و روانی در بیان موضوعات؛
۸. رساندن پیام از طریق واژگان کم‌تر؛

۹. استفاده از زبان خاص هر موضوع؛
۱۰. انطباق با رسم الخط مورد قبول وزارت آموزش و پرورش.

ج) بعد محرک‌های بصری

۱۱. استفاده‌ی به جا از محرک‌های بصری گوناگون و مورد نیاز؛
۱۲. رعایت ملاحظات ارزشی در انتخاب محرک‌ها؛
۱۳. توازن در توجه به جنسیت‌ها؛
۱۴. بومی بودن تصویرها؛
۱۵. ارتباط تصویرها با متن؛
۱۶. تنوع هنری.

د) بعد محتوایی

۱۷. ارتباط با نیازهای مخاطب؛
۱۸. صحت و اعتبار علمی؛
۱۹. انسجام مطالب و پرهیز از ارائه‌ی داده‌های پراکنده؛
۲۰. ارتباط با هدف‌های آموزش و پرورش در حوزه‌ی مورد نظر؛
۲۱. توجه به مسائل ارزشی؛
۲۲. توجه به مسائل اجتماعی.

ه) بعد روشی

۲۳. تنوع در روش‌های ارائه؛
۲۴. توجه به فعالیت‌های فکری متنوع؛
۲۵. تسهیل و توسعه‌ی یادگیری؛
۲۶. استفاده از مثال‌ها، شواهد و مقایسه‌ها.

ویژگی‌های اختصاصی

۱. ارتباط با هدف‌ها و محتوای برنامه‌ی درسی آموزش تعلیمات اجتماعی؛
۲. ارتباط با نیازهای فردی در زمینه‌ی تربیت اجتماعی؛
۳. فراهم کردن زمینه برای پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی؛
۴. توجه به تقویت مهارت‌های فرایند تفکر؛
۵. تقویت روحیه‌ی جمع‌گرایی؛
۶. توجه به ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و دینی.

پرسشنامه ارزشیابی ویژگی‌های عمومی کتاب‌های کمک آموزشی
حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

ردیف	ویژگی‌ها	۱ بسیار کم	۲ کم	۳ متوسط	۴ زیاد	۵ بسیار زیاد
۱	بُعد فیزیکی					
	جذاب و برانگیزنده بودن شکل ظاهری و فیزیکی کتاب برای مخاطب					
	تناسب ابعاد و قطع کتاب با شرایط سنی مخاطب					
	برانگیزنده بودن نوع صفحه‌آرایی برای مخاطب					
	استفاده از محرک‌های بصری جذاب در طرح روی جلد					
۱/۵	برخوردار بودن از ساختار منطقی به لحاظ داشتن: شناسنامه، مقدمه، معرفی اثر، بیان اهمیت موضوع، بیان هدف، فصل‌بندی مناسب، منابع و مأخذ و واژه‌نامه.					
	بُعد نوشتاری					
	استفاده از واژگان و جملات متناسب با سن مخاطب					
	رعایت اصل سادگی و روانی در بیان موضوعات					
	رساندن پیام از طریق واژگان کم‌تر					
۲/۴	استفاده از زبان خاص هر موضوع					
	انطباق با رسم‌الخط مورد قبول وزارت آموزش و پرورش					
	بُعد محرک‌های بصری					
	استفاده‌ی به‌جا و مناسب از محرک‌های بصری گوناگون و مورد نیاز					
	رعایت ملاحظات ارزشی در انتخاب محرک‌ها					
۳/۳	توازن در توجه به جنسیت					
	بومی بودن تصویرها					
	ارتباط تصویرها با متن					
	رعایت تنوع هنری					
	بُعد محتوایی					
	ارتباط با نیازهای مخاطب					
۴/۲	صحت و اعتبار علمی					
	انسجام مطالب و پرهیز از داده‌های پراکنده					
	ارتباط با هدف‌های آموزش و پرورش در حوزه‌ی موردنظر					
	توجه به مسائل ارزشی					
	توجه به مسائل اجتماعی					
	بُعد روشی					
۵/۱	تنوع در روش‌های ارائه					
	توجه به فعالیت‌های فکری متنوع					
	تسهیل و توسعه‌ی یادگیری					
	استفاده از مثال‌ها، شواهد و مقایسه‌ها					
جمع						
جمع کل						

پرسشنامه ارزشیابی کتاب‌های دانش‌افزایی و مرجع برای معلمان در
حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی (دوره‌ی راهنمایی تحصیلی)

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

ردیف	ویژگی‌ها	۵ بسیار زیاد	۴ زیاد	۳ متوسط	۲ کم	۱ بسیار کم
۱	دانش پایه‌ی معلم را در درک بهتر محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی تقویت می‌کند.					
۲	با نیازهای حرفه‌ای معلم علوم اجتماعی در دوره‌ی راهنمایی مرتبط است.					
۳	با هدف‌های آموزش تعلیمات اجتماعی در دوره‌ی راهنمایی مرتبط است.					
۴	مفاهیم و اصطلاحات تعلیمات اجتماعی به خوبی تشریح شده‌اند.					
۵	از مثال‌های مناسب استفاده شده است.					
۶	محتوای آن با نظام ارزشی جامعه همسویی دارد.					
۷	موضوعات از ابعاد متفاوت اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی تبیین شده‌اند.					
۸	اطلاعات با روش‌های تازه و جذاب بیان شده است.					
۹	موضوعات در ارتباط با مسایل جامعه امروز و زندگی روزمره بیان شده‌اند.					
۱۰	دارای اطلاعات نوین برای معلم است.					
۱۱	دانش پایه معلم را در زمینه‌ی مهارت‌های شهروندی و تربیت اجتماعی تقویت می‌کند.					
۱۲	به بسط هدف‌های دانشی، مهارتی و نگرشی آموزش تعلیمات اجتماعی کمک می‌کند.					
۱۳	محتوای آن از اعتبار و صحت علمی لازم برخوردار است.					
۱۴	مواد و منابع تکمیلی مورد نیاز به معلمان معرفی شده است.					
	جمع					
	جمع کل					

**پرسشنامه ارزشیابی کتاب‌های پرورش مهارت‌های حرفه‌ای و روش
تدریس یا راهنمای معلم در حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی
(دوره‌ی راهنمایی تحصیلی)**

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

ردیف	ویژگی‌ها	۵ بسیار زیاد	۴ زیاد	۳ متوسط	۲ کم	۱ بسیار کم
۱	اصول و مبانی برنامه‌ی درسی تعلیمات اجتماعی در دوره‌ی راهنمایی برای معلمان تبیین و تفسیر شده است.					
۲	محتوای کتاب موجب تقویت توانایی معلم در زمینه‌ی روش تدریس می‌شود.					
۳	محتوای کتاب توانایی معلم را در زمینه‌ی ارزشیابی از هدف‌های شناختی، مهارتی و نگرشی افزایش می‌دهد.					
۴	محتوای برنامه توانمندی‌های معلم را در زمینه‌ی فعالیت‌های یاددهی - یادگیری افزایش می‌دهد.					
۵	محتوای برنامه، توانمندی‌های معلم را در زمینه‌ی طراحی فعالیت‌های کلاسی به صورت انفرادی و گروهی افزایش می‌دهد.					
۶	روش‌های پیشنهادی، امکان حصول هدف‌های آموزشی را فراهم می‌کند.					
۷	تمرین‌های مناسبی از نکات و مفاهیم کتاب برای استفاده در کلاس درس ارائه شده است.					
۸	پیشنهاد‌های مناسبی را در زمینه‌ی طراحی آموزشی برای هر درس ارائه می‌کند.					
۹	معلم را با نحوه‌ی ایجاد ارتباط بین موضوعات متفاوت و با بررسی یک موضوع از ابعاد گوناگون آشنا می‌کند.					
۱۰	به نحوه‌ی استفاده صحیح از وسایل دیداری و شنیداری گوناگون و رسانه‌ها در زمینه‌ی آموزش تعلیمات اجتماعی توجه کرده است.					
۱۱	پاسخ سؤالات و فعالیت‌های مطرح شده در کتاب داده شده است.					
۱۲	مواد و منابع حرفه‌ای و مورد نیاز معلمان معرفی شده است.					
۱۳	انعطاف در روش‌های پیشنهادی با توجه به شرایط متفاوت دانش‌آموزان، معلمان، مدرسه‌ها و مناطق مختلف دیده می‌شود.					
۱۴	نوآوری در روش‌های پیشنهادی دیده می‌شود.					
جمع						
جمع کل						

پرسشنامه ارزشیابی کتاب‌های کار، تمرین و فعالیت برای دانش‌آموزان در
حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی (دوره‌ی راهنمایی تحصیلی)

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

ردیف	ویژگی‌ها	۵ بسیار زیاد	۴ زیاد	۳ متوسط	۲ کم	۱ بسیار کم
۱	تمرین‌ها و آزمون‌ها با هدف‌ها و محتوای برنامه‌ی تعلیمات اجتماعی مرتبط است.					
۲	در طراحی آزمون‌ها و تمرین‌ها، تنوع و خلاقیت دیده می‌شود.					
۳	تمرین‌ها و آزمون‌ها، هدف‌های جزئی آموزشی و مفاهیم اساسی برنامه را زیرپوشش قرار می‌دهند.					
۴	فعالیت‌های طراحی شده، دانش‌آموزان را در درک بهتر مفاهیم، حقایق، اصول و نظرات به کار رفته در برنامه‌ی درسی کمک می‌کنند.					
۵	تمرین‌ها و انتظارات متناسب با سطح توانایی ذهنی دانش‌آموزان هستند.					
۶	دارای فعالیت‌های برگرفته از مسائل روزمره‌ی زندگی است.					
۷	فعالیت‌های طرح شده به لحاظ سهولت در اجرا عملی هستند.					
۸	فعالیت‌های طرح شده مهارت‌های تفکر را تقویت می‌کنند و فرصت‌هایی برای اندیشیدن فراهم می‌کنند.					
	جمع					
	جمع کل					

پرسشنامه ارزشیابی کتاب‌های سنجش و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی
دانش‌آموزان در حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی (دوره‌ی راهنمایی تحصیلی)

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

ردیف	ویژگی‌ها	۵ بسیار زیاد	۴ زیاد	۳ متوسط	۲ کم	۱ بسیار کم
۱	تمرین‌ها و آزمون‌ها، هدف‌های آموزشی (اعم از کلی و جزئی) و مفاهیم اساسی برنامه را زیرپوشش قرار می‌دهند.					
۲	از انواع آزمون‌ها در ارزشیابی از آموخته‌های فراگیران استفاده شده است.					
۳	در طراحی آزمون‌ها و تمرین‌ها خلاقیت دیده می‌شود.					
۴	تمرین‌ها و آزمون‌ها با توجه به سطوح متفاوت هدف‌های شناختی، نگرشی و مهارتی طراحی شده‌اند.					
۵	پاسخ به پرسش‌ها و تمرین‌ها مستلزم اندیشیدن، کاوشگری و تحقیق (کتابخانه‌ای یا میدانی) است.					
۶	پرسش‌ها از اعتبار و روایی برخوردارند.					
جمع						
جمع کل						

برسشنامه ارزشیابی کتاب‌های دانش‌افزایی و تکمیلی دانش‌آموزان در
حوزه‌ی تعلیمات اجتماعی (دوره‌ی راهنمایی تحصیلی)

نام کتاب: _____ ترجمه/ تألیف: _____ ناشر: _____ کد: _____

۱	۲	۳	۴	۵	ویژگی‌ها	ردیف
بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد		
					با هدف‌های آموزش تعلیمات اجتماعی مرتبط است.	۱
					زمینه‌ی تربیت اجتماعی فراگیران را فراهم می‌کند.	۲
					به دانش‌آموز اطلاعات تکمیلی در زمینه‌ی موضوعات اجتماعی ارائه می‌کند.	۳
					در میان موضوعات از روش‌های خلاق استفاده شده است.	۴
					محتوای کتاب موجبات رشد تفکر در دانش‌آموزان را فراهم می‌کند.	۵
					مطالب ارائه شده برای دانش‌آموزان قابل فهم است.	۶
					مطالب کتاب با مسائل اجتماعی موجود در جامعه مرتبط است.	۷
					جمع	
					جمع کل	

طرح سامان‌بخشی کتاب‌های آموزشی وزارت آموزش و پرورش، برای اطلاع‌رسانی به‌روز و ایجاد ارتباط بهتر و دوسویه با دانش‌آموزان و معلمان و ناشران سراسر کشور، اقدام به برنامه‌ریزی، طراحی و اجرای وب‌سایت بانک اطلاعات «سامان کتاب» <http://samanketab.roshdmag.ir> کرده است.

مجموعه راهنماهای تولید کتاب‌های آموزشی می‌کوشد تا یافته‌های علمی کاربردی و دیدگاه‌های کلیه صاحب‌نظران درباره‌ی سامان‌بخشی کتاب‌های آموزشی را برای استفاده نویسندگان، ناشران و سایر پدیدآورندگان کتاب‌های آموزشی ارائه نماید.

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
دفتر انتشارات کمک آموزشی
دبیرخانه سامان‌بخشی کتاب‌های آموزشی